

VIITTAUSKEHYKSET JA TARKASTELUNÄKÖKULMA — MITEN SIJaintIA PERUSAKSELEILLA KUVATAAN?

Kahden kappaleen välisen tilasuhteen kielellisessä kuvauksessa voi olla olennaista se, mistä näkökulmasta kuvaus tehdään:

- (1) *Polkupyörä on puun edessä.*
- (2) *Pallo on polkupyörän edessä.*

Esimerkissä 1 'edessä' oleminen hahmottuu suhteessa tilanteen ulkopuoliseen tarkastelijaan ja sijainnin kiintopisteeseen puuhun, ja muuttujana oleva polkupyörä sijaitsee näiden välissä. Esimerkissä 2 sen sijaan tulkinta ei ole yhtä yksiselitteinen. Siinä 'edessä' oleminen voi ensinnäkin tarkoittaa (esimerkin 1 tapaan) sijaintia katsojan ja kiintopisteenä toimivan polkupyörän välissä. Toiseksi se voi tarkoittaa myös sijaintia suoraan suhteessa kiintopisteeseen, polkupyörän eturenkaan eteen, jolloin tilanteen tarkastelunäkökulma jää mainitsematta. Näkökulman valinnan säätelyä voi kuvata viittauskehyksen (*frame of reference*; esim. Levinson 1996a, 1996b, 2003) avulla. Tämän kirjoituksen aiheena on selvittää, millaisia näkökulmia eli viittauskehyksiä suomen kielen käyttäjät hyödyntävät kuvatessaan konkreettisten kappaleiden sijaintia edessä–takana- ja yllä–allakseleilla. Käytän *tilasuhde*-sanaa sekä tällaisten akselille sijoittuvien että muunlaisten, esimerkiksi kontaktina tai sisältyvyytenä hahmottuvien konkreettisten sijaintisuhteiden yleisnimityksenä (palaan tilasuhdetyyppeihin tarkemmin tuonnempana).

Yleisemmällä tasolla tässä kirjoituksessa on kyse siitä, mitä kieli kertoo ihmisen vasta käsitteistää tilaa. Käsitteistys (*conceptualization*) on kognitiivisen kielen tutkimuksen käsite, jolla tarkoitetaan ensinnäkin kielenkäyttäjän tulkintaa siitä tilanteesta, jota hän

kuvaa kielellisellä ilmauksella. Toiseksi käsitteistys tarkoittaa myös kieleen vakiintunutta tapaa tulkita ja kuvata jokin tilanne. Erot käsitteistyksessä näkyvät eroina eri kielten rakenteissa, esimerkiksi siinä, millainen työnjako erilaisilla paikkaa ilmaisevilla grammeilla on (esim. Bowerman 1996). Käsitteistys on aina kuvattavan tilanteen jäsenitys, ja sitä tehdessään puhuja valitsee muun muassa kuvauksen tarkkuuden, tilanteen ensisijaisen ja toissijaisen osallistujan (muuttujan ja kiintopisteen), osallistujien välisen suhteen laadun ja näkökulman, josta tilannetta kuvataan. (Käsitteistyksestä yleisesti esim. Langacker 1987: 110–141, 1991: 61, 291.) Käsitteistys on myös kehollista, sillä se perustuu ihmisen toistuviin fyysisiin peruskokemuksiin maailmassa. Keskeisiä kehollisuuden lähtökohtia ovat ihmisen kanoninen pystyasento ja tyypillinen liikkeen suunta, näköaistin dominoivuus ja näköhavainnon suunta, kyky valita näkökulma, josta tilannetta tarkastelee, kyky kiinnittää eriasteista huomiota tilanteen eri osiin sekä tieto siitä, miten kapaleet voivat vaikuttaa toisiinsa (energian siirtyminen). Tällaiset seikat vaikuttavat monella tavoin tilan käsitteistämiseen ja tilan kielelliseen kuvaamiseen, ja ne ovat taustalla myös viittauskehyksissä muun muassa akseleiden kautta.

Akselit ovat yksi väline, jolla ihminen jäsentää häntä ympäröivää kolmiulotteista tilaa. Suomen kielen kannalta perusakseleita on kolme: Vertikaalinen ylhäällä–alhaalla-akseli hahmottuu ihmisen kanonisen pystyasennon kautta ja on samansuuntainen painovoiman eli maan vetovoiman määräämän akselin kanssa. Frontaalinen edessä–takana-akseli puolestaan hahmottuu ihmisen ruumiin epäsymmetrisyyden, ihmisen liikkeen kanonisen suunnan sekä ihmisen näkökentän suunnan ja laajuuden kautta. Lateraalinen eli vasen–oikea-akseli taas hahmottuu ihmisen ruumiin symmetrisyydestä sivusuunnassa. (Akseleista esim. Fillmore 1982: 36–37; Huumo ja Ojutkangas, tulossa; Ojutkangas, tulossa.) Aina akselit eivät kuitenkaan määräydy kehollisten kokemusten kautta, vaan ihmisen elinympäristö voi tarjota muitakin mahdollisuuksia hahmottaa tilaa akseleina. Tähän palaan absoluuttisen viittauskehyksen esittelyn yhteydessä.

Tutkimukseni on aineistopohjainen ja kuuluu hengeltään kognitiivisen kielentutkimuksen piiriin. Konkreettisenä tutkimuskohteena on suomen kielen postpositioita ja paikkaa ilmaisevia adverbeja — käytän näistä yksiköistä yhteisnimitystä grammit (vrt. Svorou 1993: 31). Aineisto on tutkimuksen tärkeä käynnistäjä, sillä juuri tutkittaviksi valitsemieni grammien esiintymät tekstiyhteydessä ovat paljastaneet selvittämistä ja analyysia vaativia kielen ilmiöitä. Aineistona on otos poimintoja (pääosin kirjoitetusta) nykykielestä sekä puhuttuja narratiiveja vajaan miljoonan saneen kokoisesta Lauseopin arkistosta. Teoreettisesti nojaudun ennen kaikkea Leonard Talmyn (2000) edustamaan kognitiiviseen semantiikkaan sekä Stephen C. Levinsonin tutkimuksiin spatiaalisten suhteiden ilmaisukeinoista (mm. 1994, 1996a, 1996b, 2003).

Tutkimukseni on nimenomaan kielitieteellinen, joten tavoitteena on aineiston avulla pohtia sitä, miltä tilan rakentuminen ja näkökulmien määräytyminen kielen kautta tarkasteltuina näyttävät. Kieli antaa tietenkin vain osittaisen kuvan siitä, miten ihminen kokee tilan ja miten hän käsittelee sitä — on hyväksyttävä esimerkiksi se, ettei kaikkia tilaan liittyviä käsitteitä välttämättä ilmaista kielen keinoin lainkaan. Näitä seikkoja on tutkittu runsaasti kokeellisen psykologian keinoin (esim. useat artikkelit kokoelmassa Bloom ym. 1996), mutta myös kielen antama kuva on tutkimisen arvoinen.

Kirjoitukseni kahdessa seuraavassa jaksossa esittelen viittauskehykset ja käsittelen niiden roolia erilaisissa tilasuhteissa. Tutkimuskysymysten tarkentamisen ja aineiston

esittelyn jälkeen siirryn aineistoni tarjoamien tulosten analyysiin ja pohdintaan. Tarkastelen sitä, miten viittauskehyksen saa selville, miten eri kehykset voivat limittyä ja millaisia ilmiöitä yhden akselin sisäiset suhteet paljastavat analysoitavaksi. Viimeisessä jaksossa kokoon tulokset ja esitän niiden perusteella päätelmiä ja lisäpohdintoja.

RELATIIVINEN, LUONTAINEN JA ABSOLUUTTINEN VIITTAUSKEHYS

Sovellan tutkimuksessani Levinsonin kehittämää ja käyttämää kolmen viittauskehyksen järjestelmää.¹ Tässä jaksossa esittelen kehykset, kommentoin niiden roolia erilaisissa tilasuhteissa ja käsittelen lyhyesti tilasuhteiden kuvaamiseen käytettyjä rakenteellisia ilmaisukeinoja. Levinsonin järjestelmässä perusajatuksena on, että kukin viittauskehys pohjaa jonkinlaiseen koordinaattisysteemiin. Viittauskehykset eivät siis ole suoraan tai välttämättä sidoksissa niihin kappaleisiin, joiden välisestä suhteesta kulloinkin on kyse. (Levinson 2003: 24–53, 76–92.) Esittelen kehykset ennen kaikkea pohjustamaan suomenkielisen aineistoni analyysia eli sitä, kuinka tilasuhteen kielellisessä kuvauksessa käytetyn viittauskehyksen voi saada selville. Käytän tekstissäni viittauskehys-nimityksen rinnalla myös lyhyempää ilmausta kehys.

1. **Relatiivinen** viittauskehys edellyttää näkökulman tai viittauspisteen, joka on muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen ulkopuolella. Relatiivisen viittauskehyksen koordinaatisto perustuu tilannetta ulkopuolelta tarkastelevan ja kuvaavan puhujan kehon akseleihin, ennen kaikkea katseen suuntaan ja oikean ja vasemman distinktion. Muuttujan ja kiintopisteen sijainnit määritetään tämän koordinaatiston avulla. Esimerkiksi lauseessa *Polkupyörä on puun edessä* tilasuhde perustuu relatiiviseen viittauskehykseen. Siinä puhuja tarkastelee tilannetta ulkopuolelta, kiintopisteenä oleva puu käsitteistetään puhujaa kohti »katsovana» — relatiivisessa viittauskehyksessä on mahdollista kääntää koordinaatisto peilikuvakseen — ja muuttujana olevan polkupyörän sijainti sen 'edessä' määräytyy tätä kautta (koordinaatistojen kääntämisestä Levinson 2003: 44–45). Mikäli tilanteen tarkastelijan näkökulma muuttuu, toisin sanoen jos puhuja katsoo sitä vastakkaiselta puolelta, myös tilanteen kielellisessä kuvauksessa käytetty grammi vaihtuu vastakkaista suhdetta ilmaisevaksi. Jos edellisen esimerkin kuvaamaa tilannetta tarkasteltaisiin toiselta puolen puuta, pitäisi siis sanoa polkupyörän olevan puun 'takana'. Myös 'vasen' ja 'oikea' toimivat usein relatiivisesti.
2. **Luontainen** (*intrinsic*) viittauskehys on oliokeskeinen: sen koordinaatisto perustuu tilasuhteessa kiintopisteenä toimivan olion ominaisuuksiin. Tyypillinen täl-

¹ Levinsonin viittauskehysjärjestelmä ei ole ainoa, joka tutkimuskirjallisuudessa on esitetty; muiden tutkijoiden käyttämistä järjestelmistä esim. Levinson (2003: 24–53). Levinsonin järjestelmää esittelee suomeksi myös Itkonen (2001: 25–28).

lainen ominaisuus on se, että oliolla käsitetään olevan kasvot tai muulla tavoin, esimerkiksi kanonisen liikkeen suunnan kautta, pysyvä ja merkityksellinen etuosa. Esimerkiksi lauseessa *Pallo on polkupyörän edessä* voi olla kyse tällaisesta tapauksesta. Siinä kiintopisteenä olevalla polkupyörällä on kanonisen kulkusuuntansa kautta frontaalinen akseli, joka määrää pallon sijainnin sen 'edessä'. Samalla tavoin *tyyrpuuri* ja *paapuuri* 'aluksen oikea ja vasen puoli perästä keulaan katsottuna' (PS) perustuvat kulkusuuntaan. On huomattava, että kiintopisteen »luontaiset» ja »ominaiset» ominaisuudet ovat kulttuurisidonnaisen käsitteistykseen tulos eivätkä välttämättä suoraan fyysiseen todellisuuteen perustuvia (esim. Talmy 2000: 231–232). Puhujan tieto kappaleen olennaisista ominaisuuksista tekee luontaisen kehyksen käytön mahdolliseksi ja sallii myös katsojan häivyttämisen taka-alalle asettamalla viittauskohdan kiintopisteenä toimivaan kappaleeseen. Luontaiseen viittauskehykseen perustuvassa kuvauksessa tilasuhteen tarkastelunäkökulma ei vaikuta käytetyn grammin valintaan, vaan pallo on polkupyörän 'edessä' riippumatta siitä, katsotaanko tilannetta edestä, takaa vai sivulta.

3. **Absoluuttinen** viittauskehys ja siinä käytetty koordinaatisto perustuvat johonkin ympäristön tarjoamaan pysyvään suuntaan, esimerkiksi maan vetovoimaan, ilman-suuntiin tai muihin maantieteellisiin käsitteisiin, kuten ylämäki–alamäki, ylävirta–alavirta, meri–maa, ja kuvattavan tilanteen kiintopiste toimii koordinaattien origona. Myös absoluuttisen kehyksen käyttö perustuu suuntien käsitteistykseen ja abstrahointiin; suunnat eivät sellaisinaan toimi viittauskehyksenä. Absoluuttinen kehys on tilan käsitteistykseen perusjärjestelmä esimerkiksi Nepalissa puhuttavassa belharen kielessä (Bickel 1997) ja tzeltalissa (Levinson 2003: 148–151).² Kuten luontaisessa, myöskään absoluuttisessa kehyksessä tilanteen kielellinen kuvaus ei muutu, vaikka tarkastelunäkökulma muuttuisi: lauseessa *pallo on polkupyörän päällä* muuttujan ja kiintopisteen välinen tilasuhte ymmärretään niin, että pallo on maan vetovoimaa seuraavalla akselilla ylempänä kuin polkupyörä pyörän asennosta ja tarkastelunäkökulmasta riippumatta (maan vetovoimasta akselina esim. Clark 1973: 32).

Tarkastelen tässä kirjoituksessa vertikaalista ja frontaalista akselia, jotka toimivat siis useammassa viittauskehyksessä: Vertikaalinen akseli on perustapauksessa maan vetovoii-

---

² Tätä suppeammin absoluuttinen kehys voi olla käytössä myös vaikkapa ranskassa ja suomessa: Pariisin läpi virtaavalla Seinejoella on *Rive gauche* 'vasen ranta', eikä nimityksen käyttö reagoi tarkastelusuuntaan. Nimitys on toki syntynyt joen virtaussuunnan eli luontaisen kehyksen mukaan, kirjaimellisesti 'alavirtaan katsoen vasen ranta'. Levinson (2003: 81) nimittää tällaisia paikallisten maamerkkien järjestelmiksi (*local landmark system*) ja toteaa, että ne on helppo erottaa varsinaisista absoluuttisista viittauskehyksistä, koska ne toimivat vain maamerkkien välittömässä läheisyydessä. Myös esimerkiksi Turussa Aurajoen puolia ja virtaussuuntaa käytetään suhteutuskohtana kuvattaessa tilasuhteita kaupungin keskustassa, mutta absoluuttisten *tälpuul* 'Tuomiokirkon eli vanhan keskustan puolella' ja *toispual* 'nykyisen keskustan puolella' -nimitysten käyttö lienee nykyisin useimmiten leikkilistä.

man määrittelemään absoluuttiseen viittauskehukseen perustuva, mutta sitä voi käyttää myös muissa kehyksissä, ennen kaikkea luontaisessa (esim. Clark 1973: 42). Relatiivisen viittauskehysten mukainen tulkinta 'yllä' tai 'alla' olemisesta puolestaan syntyy silloin, kun mukaan tulee ulkopuolinen näkökulma ja ihmisen näköhavainnon suunta. Vertikaalisella akselilla on kuitenkin tyypillistä, että kaikki kolme viittauskehystä lankeavat yhteen, eikä etenkään relatiivista kehystä ole intuitiivisesti vaivatonta erottaa vertikaalisten tilasuhteiden kuvauksissa omana itsenään (Levinson 2003: 75). Frontaalinen akseli puolestaan voi pohjautua sekä relatiiviseen (ulkopuoliseen näkökulmaan perustuvaan) että luontaiseen (kiintopisteen muodon määräämään) viittauskehukseen. Horisontaalisten eli frontaalisten ja vertikaalisten tilasuhteiden kuvaaminen voi tapahtua myös absoluuttisessa viittauskehyyksessä, mutta silloin tilakäsitteet perustuvat ympäristön tarjoamiin akseliin (eivät ihmiskehon ulottuvuuksiin).

Viittauskehyyksiä ovat eri kielten näkökulmista ja yleisistä psykolingvivistisistä lähtökohdista tutkineet muun muassa Levelt (1996), Levinson (1994, 1996a, 1996b, 2003), Pederson ym. (1998) ja Talmy (2000). Suomen osalta viittauskehyyksiä ei systemaattisesti ole tutkittu. On tyypillistä, että kielessä dominoi yksi viittauskehys, mutta siten, että muitakin käytetään käsitteistyksessä hyväksi. Se, millainen jakauma eri kehysten välillä on, vaihtelee kielittäin, puhujittain ja puheenaiheittain. (Levelt 1996: 80; Levinson esim. 1996a: 110.) Kieli voi perustaa spatiaalisten suhteiden ilmaisunsa pelkästään luontaiseen (esim. mayakieli mopan) tai absoluuttiseen kehukseen (esim. Australiassa puhuttava pamanungalainen kieli guugu jimidhirr). Relatiivisen viittauskehysten esiintyminen sen sijaan edellyttää luontaisen kehysten käyttöä, ja relatiivisesti käytetyt grammit ovatkin usein historiallisesti luontaisesti käytetyistä kehittyneitä; palaan tähän myöhemmin käsitellessäni akselien sisäisiä suhteita. Muuten kaikki viittauskehysten kombinaatiot ovat mahdollisia ja niitä tunnetaan (esim. tzeltal käyttää luontaista ja absoluuttista viittauskehystä). (Levinson 2003: 92–95.)

KOORDINAATISTOON PERUSTUVAT JA TOPOLOGISET TILASUHTEET

Viittauskehyykset ovat mukana sellaisissa tilasuhteissa, jotka pohjautuvat jonkinlaiseen koordinaattisysteemiin. Luontaisen viittauskehysten koordinaatisto perustuu tilasuhteessa kiintopisteenä toimivan olion ominaisuuksiin, relatiivisen koordinaatisto perustuu tilanetta ulkopuolelta tarkastelevan ja kuvaavan puhujan kehon akseliin, ennen kaikkea katseen suuntaan ja oikean ja vasemman distinktion, ja absoluuttisen koordinaatisto perustuu pysyviin, ympäristön tarjoamiin suuntiin, esimerkiksi ilmansuuntiin. (Levinson 2003: 24–25.) Nyrkkisääntönä voi siis pitää sitä, että viittauskehyykset liittyvät tilasuhteisiin, joissa on mukana jokin kaksisuuntainen akseli.

Sellaisia tilasuhteita, jotka eivät tarvitse koordinaatistoa eivätkä viittauskehystä, nimitetään topologisiksi. Tällaisia käsitteitä ovat esimerkiksi kontakti, sisältyvyys ja läheisyys. (Levinson 2003: 67, 83, 105–106.) Suomen paikallissijojen ilmaisema spatiaalinen kolmijako johonkin – jossakin – jostakin on esimerkki tyypillisestä topologisesta tilasuhteesta. Topologisille käsitteille on ominaista riippumattomuus kuvattavien kappaleiden koosta tai muodosta: esimerkiksi 'sisällä' olemisen käsitettä voi soveltaa yhtä hyvin sään-

nöllisen muotoiseen pieneen esineeseen kuin muodoltaan epäsäännölliseen kookkaaseen-
koin tilaan (esim. Talmy 2000: 25–31, 223–225).

Topologisten ja koordinaatistoon perustuvien tilasuhteiden eroa voi auttaa hahmotta-
maan ajatus tilasuhteita ilmaisevien grammien merkityksestä. Topologinen grammi, ku-
ten suomen *vieressä* tai *sisällä*, vain suhteuttaa muuttujan johonkin kiintopisteen osaan,
kun taas koordinaatistoon perustuva grammi, kuten suomen *edessä* tai *yläpuolella*, viit-
taa yksiselitteisemmin spatiaaliseen alueeseen (vrt. Levinson 2003: 83). Tällainen topo-
logisen grammin luonnehdinta toisaalta paljastaa myös yhteyden kiintopisteen luontai-
siin akseleihin. Osalla topologisista käsitteistä on nimittäin yhteys koordinaattisysteemi-
hin, sillä esimerkiksi 'alla' olemisen käsitteessä voivat yhdistyä tieto kiintopisteenä toi-
mivan kappaleen luontaisista ja koko tilanteen absoluuttisista ominaisuuksista (Levinson
2003: 71–72). Vertikaalisella akselilla kontakti tilasuhteen muuttujan ja kiintopisteen välillä
viittaa topologiaan, mutta toisaalta akseli itse määrää tilanteelle koordinaatiston. Koska
koordinaatisto kuitenkin on viittauskehysten määrittelyn lähtökohta, myös 'alla' ja 'pääl-
lä' tai 'yllä' olemisen kuvaukset ovat tutkimuksessani mukana. Palaan näihin seikkoihin
tuonnempana aineistoni käsittelyssä, erityisesti absoluuttisen ja luontaisen viittauskehysten
limittymistä käsittelevässä jaksossa.

Maailman kielissä keskeisiä tilasuhteiden rakenteellisia ilmaisukeinoja ovat paikal-
lissijat, adpositiot, relationaaliset nominit ja liikettä ja sijaintia ilmaisevat verbit. Eri ka-
tegorioihin kuuluvia keinoja käytetään ilmaisemaan hieman eri aspekteja tilasuhteesta.
Keskeinen ero näyttäisi olevan se, että paikallissijat toimivat nimenomaan topologisten
tilasuhteiden kuvauksissa, ja viittauskehystä vaativat tilasuhteet ilmaistaan ennen kaik-
kea itsenäisillä grammeilla; poikkeuksena ovat kuitenkin absoluuttisella vertikaalisella ak-
selilla sijaitsemista ilmaisevat paikallissijat, kuten suomalais-ugrilaisten kielten adessiiv-
via vastaavat sijat sekä subessiivi (esim. komin eräissä murteissa).³ (Levinson 2003: 98–
110; komista Baker 1985: 66, 184–187.) Suomen paikallissijojen ja itsenäisten grammien
välinen työnjako on siis sopusoinnussa tämän kieltenvälisen tendenssin kanssa: Paikal-
lissijojen tehtävänä on ilmaista staattista sijaintia kiinteässä tai löyhemmässä kontaktissa,
liikkeen lähtökohtaa ja sen päämäärää. Sijaintia perusakseleilla (ja muuta suhteellista si-
jaintia) ilmaistaan ennen kaikkea itsenäisillä grammeilla. (Työnjaosta Huumo ja Ojutkangas
tulossa; myös Iso suomen kielioppi s. 676–678.) Tutkimukseni kohteena on näin postposi-
tioita ja adverbeja, jotka ilmaisevat 'edessä', 'takana', 'yllä' ja 'alla' olemista (tarkemmin
aineiston esittelyn yhteydessä).

TUTKIMUSKYSYMYS TARKENTUU

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää aineiston avulla, millaisissa viittauskehyksissä fron-
taaliseen ja vertikaaliseen akseliin viittaavat paikkaa ilmaisevat grammit suomen kieles-

³ Levinson (2003: 98) kylläkin huomauttaa, että nämä tulokset ovat alustavia, sillä tilasuhteiden kielellistä
koodausta maailman kielissä ei ole kattavasti selvitetty (ks. kuitenkin Svorou 1993; Heine 1997, erityisesti
luku 3). Aiheen tyypologinen tutkimus onkin vaikeaa, koska kielioppeihin ja kielten erillistutkimuksiinkin kirjattu
tieto tilaa ilmaisevien grammien semantiikasta on usein niukkaa ja epäsystemaattista.

sä toimivat. Pohjaako niiden käyttö absoluuttiseen, relatiiviseen vai luontaiseen viittauskehukseen? Yksittäiset grammit voivat toimia useammassa kehyksessä, kuten edellä käsitellystä *Polkupyörä on puun edessä* ja *Pallo on polkupyörän edessä* -esimerkkiparista kävi ilmi. Eri kehysten käyttö ja eri grammien toimiminen kussakin kehyksessä on tämän tutkimuksen keskeinen teema. Aina ei ole mahdollista nimetä tilasuhteen kuvauksessa käytettyä viittauskehystä yksiselitteisesti, ja paneudunkin myös niihin tapauksiin, joissa useampi tulkinta olisi mahdollinen. Millaista systematiikkaa viittauskehysten limittymisessä on havaittavissa ja mihin limittyminen ja jopa erottamattomuus perustuvat?

Tarkempaa tutkimusta vaatii, mitkä seikat käsitteistyksessä säätelevät kehysten valintaa. Kiintopisteen luonne lieenee yksi tähän vaikuttava tekijä, kuten polkupyöräesimerkin yhteydessä jo havaittiin: luontaiseen viittauskehukseen ohjaa kiintopiste, jolla on sen toiminnan kannalta keskeinen etuosa tai kasvot. Myös ei-kielelliseen aineistoon perustuvat testit ovat tuottaneet tämän tuloksen. Landaun (1996: 336–344) testissä käytettiin kiintopisteinä kahta pyöreää litteää kappaletta, joiden ainoa ero oli toiselle kankaasta tehdyt silmät ja häntä. Paljaan kiekon tilasuhteita kuvattiin relatiivisen, silmällisen kiekon tilasuhteita luontaisen kehysten avulla. Levinsonin (2003: 24) lähtökohta on, että ratkaisevaa eivät ole tilasuhteessa osallisten esineiden ominaisuudet vaan nimenomaan koordinaatistot, joihin viittauskehukset pohjautuvat. Tässä suhteessa luontainen viittauskehys on ymmärtääkseni osittain eri asemassa kuin relatiivinen ja absoluuttinen. Kiintopisteen ominaisuuksien vaikutus viittauskehysten valintaan ja näiden ominaisuuksien ja koordinaatistojen yhteispeli ovat niitä seikkoja, joita selvitän.

Levinson (2003) ei juurikaan käsittele vertikaalista akselia vaan rajaa tarkastelunsa horisontaaliseen tasoon, jolla toimivien absoluuttisten viittauskehysten selvittely tuokin runsaammin uutta tietoa verrattuna yksinkertaiseen maan vetovoimasta perussuuntansa saavaan vertikaaliseen akseliin (esimerkiksi mts. 35, 75–76). Vertikaalisella akselillä on kuitenkin hyvä havainnollistaa absoluuttista viittauskehystä suomen kielen spatiaalisten grammien käytössä, ja tavoitteenani on myös osoittaa, että topologisten ja koordinaatistoon perustuvien tilasuhteiden työnjako vertikaalisella akselillä ei ole jyrkkärajainen vaan että se on hahmotettavissa jatkumona. Vertikaalinen akseli on tutkimuksessani mukana myös siksi, että tämän kirjoituksen eräänä lähtökohtana on ollut myös kiinnostus siihen, mikä on perusakseleiden tehtävä spatiaalisessa käsitteistyksessä ja sen kielellisessä kuvaamisessa. (Akselit ovat mukana myös ns. kaksisuuntaisia konstruktioita koskevassa tutkimuksessani; Ojutkangas tulossa.)

Lateraalilla akselillä sijaitsemista kuvaavat grammit olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle. Perustelen rajaustani sillä, että Tverskyn (1996) mukaan vertikaalinen ja frontaalinen akseli ovat ihmisille keskeisimpiä ja niille sijoittuvien kappaleiden väliset tilasuhteet helpoiten käsiteltäviä. Pääasiallinen syy tähän on akseleiden epäsymmetria, joka helpottaa ihmisen prosessointia: vertikaalisen akselin epäsymmetria syntyy painovoimasta, ja frontaalisen akselin epäsymmetriassa on olennaista se, että siinä erottuvat helposti havaittava ja manipuloitava (edessä oleva) esteen takaa havaittavasta ja vaivalloisemmin käsiteltävästä. Symmetrisessä lateraalissa akselissa käsiteltäviä helpottavia eroja ei samalla tavalla ole. (Tversky 1996: 472–473.) Akseleiden avulla operoidessa on joka tapauksessa syytä muistaa, että esineiden muotoon tai esineiden välisiin suhteisiin sovellettuina ne ovat kieli- ja kulttuurisidonnaisen käsitteistyksen tulosta. Kuten viittauskehukset ja spatiaalinen käsitteistyys yleisesti, akselitkaan eivät ole objektiivisia tai fyysisestä ym-

päristöstä automaattisesti johdettuja. Kieli ei kuvaa fyysisen maailman tilaa tarkkana jäljennöksenä vaan valikoivasti ja pelkistäen.

AINEISTO

Pidin kevätlukukaudella 2005 Turun yliopiston suomen kielen oppiaineessa kieliopin analyysikurssin, jolla tarkasteltiin aineistolähtöisesti joitakin suomen kieliopin ilmiöitä tylogisesta näkökulmasta. Yksi kurssin teemoista oli spatiaalisten suhteiden ilmaiseminen, ja sen yhteydessä annoin opiskelijoille tehtäväksi etsiä 'edessä', 'takana', 'yllä' ja 'alla' olemisen kuvauksia kaunokirjallisuudesta, sanoma- ja aikakauslehdistä, arkikeskusteluista, televisio- ja radiopuheesta tai Internetistä. Näistä poiminnoista tuli analysoida niiden viittauskehykset eli selvittää, onko kuvaus relatiivisen, absoluuttisen vai luontaisen kehyksen mukainen. Käytän tässä tutkimuksessa aineistona opiskelijoiden keräämää materiaalia heidän suostumuksellaan.⁴ Aineistoa kertyi liki 300 monipuolista ja pohdiskellen analysoitua virkettä. Esimerkkilauseista ja alustavista tuloksista kurssilla käyty keskustelu oli tämän tutkimuksen kannalta hedelmällistä ja tärkeää. Myös pääosa tässä kirjoituksessa käyttämistäni esimerkeistä on kurssilaisten keräämistä aineistosta. Käytän aineistona lisäksi Lauseopin arkiston noin miljoonan saneen murreaineistosta poimittuja ilmauksia, joissa kuvataan postposition tai spatiaalisen adverbien avulla konkreettisten olioiden sijaintia suhteessa toisiinsa vertikaalisella tai frontaalaisella akselilla. Olen syötänyt koko aineiston tietokantaan, joten lopullinen analyysi on minun vastuullani. Taulukko 1 kuvaa aineiston koostumusta grammeittain ja aineisto-osittain.

Grammi	Kurssiaineisto	Lauseopin arkisto	Yhteensä
<i>edessä</i>	88	166	254
<i>takana</i>	79	194	273
<i>perässä</i>	18	55	73
<i>jäljessä</i>	4	16	20
<i>alla</i>	39	503	542
<i>päällä</i>	33	533	566
<i>yllä</i>	34	170	204
Yhteensä	295	1637	1932

Taulukko 1. Aineiston koostumus.

⁴ Kurssille osallistuivat Kaisa Airaksinen, Ida Grönroos, Laura Kilpiö, Maria Korpela, Riikka Lappalainen, Minna Lämsä, Annamari Mattila, Maija Merivalo, Jenni Nieminen, Mirja Nissinen, Tiina Pirrtiaho, Liina Pylvänäinen, Miina Raikunen, Nina Salminen, Piia Tuominiemi, Pirkko Uotila, Eveliina Utriainen, Kaisa Vilander, Mikko Voronov, Aura Yli-Savola ja Aurora Änäs. Lämmin kiitos kaikille! Artikkelini kehittämisessä olen saanut hyödyllistä palautetta Marja-Liisa Helasvuolta, Tuomas Huumolta ja Virittäjän arvioijilta.

Aineistoni 'edessä' olemista tarkoittavat grammit ovat *edelssä*, *-stä*, *eteen*, *edellä*, *-ltä*. 'Takana' olemista tarkoittavat *takana*, *takaa*, *taakse*, *taa*; *perälässä*, *-stä*, *-än*; *jäljessä*, *-stä*, *jälkeen*. 'Alla' olemista tarkoittavat *alla*, *-lta*, *-lle*; *alhaalla*, *-lta*, *-lle*; *alapuolella*, *-lta*, *-lle* ja 'yllä' olemista *päällä*, *-ltä*, *-lle*; *yllä*, *-ltä*, *-lle*; *ylhällä*, *-ltä*, *-lle*; *yläpuolella*, *-lta*, *lle*. Tämä grammien joukko on rajautunut pääosin sen mukaan, mitä aineisto tarjoaa tutkittavaksi. Tutkimukseni keskeinen teema on spatiaalinen semantiikka ja akseleittain jäsenyvien tilasuhteiden ilmaiseminen yleensä, enkä näin ollen tarkastele systemaattisesti sijamuodoltaan tai kannoiltaan erilaisten grammien ominaisuuksia. Muutamat poikkeukset tästä nousevat esiin akselien sisäisiä ilmiöitä tarkastelevassa jaksossa. Käytän taulukoissa ja tekstissä staattista suhdetta ilmaisevaa grammaa (esim. *edessä*) kunkin ryhmän yleisnimityksenä, jonka alle kuuluvat kaikki aineistossani esiintyvät samasta kannasta muodostetut grammit murrevariantteineen. Lisäksi *alla*- ja *yllä*-yleisnimityksiin olen yhdistänyt *a*-, *alhaa*- ja *alapuo*- ja vastaavasti *y*-, *ylhää*- ja *yläpuo*-kantaiset grammit.

Kurssiaineisto on koottu rajattomasta tekstien joukosta ja sen poiminnat on tehty valikoiden, joten sillä ei ole kvantitatiivista todistusvoimaa. Lauseopin arkiston osalta eri grammien lukumäärät voi suhteuttaa aineiston kokonaissanamäärään, mutta muuten tässä kirjoituksessa esittämäni numeerista tietoa ei ole tarkoitettu tilastolliseksi, vaan tutkimukseni on ennen kaikkea kvalitatiivinen. Aineiston koko on kuitenkin riittävä siihen, että numeerista tietoa voi käyttää havainnollistamaan ilmiöiden — esimerkiksi viittauskehysten käytön — keskeisyyttä kielessä. Lisäksi kahden aineisto-osan antamat yhdensuuntaiset tulokset tukevat toisiaan. Esitänkin seuraavaksi ensin analyysin siitä, miten eri grammien esiintymät jakautuvat viittauskehysten kesken. Tämän jälkeen pohdin viittauskehysten selville saamista ja viittauskehysten limittymistä.

VIITTAUSKEHYKSET JA SUOMEN FRONTAALISTA JA VERTIKAALISTA AKSELIA KUVAAVAT GRAMMIT

Taulukot 2 ja 3 kuvaavat kootusti aineisto-osissa esiintyvien grammien lukumäärät ja niiden jakautumisen eri viittauskehysten kesken. Kokonaistulos on varsin selväpiirteinen: frontaalilla akselilla sijaitsemista ilmaisevat grammit (*edessä*, *takana*, *perässä*, *jäljessä*) toimivat relatiivisessa ja luontaisessa viittauskehyksessä, ja vertikaalisella akselilla sijaitsemista ilmaisevat grammit (*alla*, *päällä*, *yllä*) puolestaan toimivat absoluuttisessa ja luontaisessa viittauskehyksessä. Perusselitys tälle tulokselle vertikaalisen akselin osalta on maan vetovoiman (absoluuttinen) ja ihmisen kanonisen pystyasennon (luontainen) yhtenevyys. Frontaalille akselille puolestaan suuntautuvat ihmisen näköhavainto ja sen kautta tilanteen ulkopuolinen tarkastelunäkökulma (relatiivinen) sekä ihmisen ja muiden olioiden liike (luontainen).

Grammi	Esiintymien lukumäärä	Relatiivinen viittauskehys	Luontainen viittauskehys	Absoluuttinen viittauskehys
<i>edessä</i>	88	13	75	
<i>takana</i>	79	41	38	
<i>perässä</i>	18		18	
<i>jäljessä</i>	4	2	2	
<i>alla</i>	39		12	27
<i>päällä</i>	33		6	27
<i>yllä</i>	34		3	31
Yhteensä	295	56	154	85

Taulukko 2. Kurssiaineistossa esiintyvien grammien ensisijaiset viittauskehukset.

Grammi	Esiintymien lukumäärä	Relatiivinen viittauskehys	Luontainen viittauskehys	Absoluuttinen viittauskehys
<i>edessä</i>	166	36	130	
<i>takana</i>	194	137	57	
<i>perässä</i>	55	3	52	
<i>jäljessä</i>	16	1	15	
<i>alla</i>	503		63	440
<i>päällä</i>	533		133	400
<i>yllä</i>	170		37	133
Yhteensä	1637	177	487	973

Taulukko 3. Lauseopin arkiston aineistossa esiintyvien grammien ensisijaiset viittauskehukset.

Aina viittauskehystä ei voi määrittää yksiselitteisesti, vaan monesti on luontevinta analysoida kuvaus kahta kehystä käyttäväksi. Näin on erityisesti vertikaalisella akselilla, sillä esimerkiksi *alla*- ja *päällä*-grammeista noin kolmannes on tietokannassa saanut kaksoisluokituksen absoluuttis-luontainen tai luontais-absoluuttinen. Koska taulukoiden esittämässä laskelmassa kuitenkin olennaisinta on peruskuvio, olen yhdistänyt absoluuttis-luontaisen kaksoisluokituksen saaneet pelkän absoluuttisen ja luontais-absoluuttisiksi analysoidut luontaisen luokituksen saaneisiin esiintymiin. Itse asiassa vertikaalisella akselilla on jopa tyypillistä, että absoluuttinen, luontainen ja jopa relatiivinen viittauskehys lankeavat yhteen (Levinson 2003: 75). Tämä lienee syynä siihen, ettei aineistossani ole selviä esiintymiä relatiivisessa kehyksessä käytetyistä vertikaalisella akselilla sijaitsemista ilmaisevista grammeista — vertikaalisellakin akselilla tarkastelijan katseen suunnan varaan rakentuva relatiivinen kehys jää sitä voimakkaampien, luontaisesti ja absoluuttisesti määräytyvien akselien varjoon.

Selvittelen seuraavaksi aineistosta esiin nousseita seikkoja ja pohdin, mitä selityksiä aineiston tuottama tulos vaatii ja mitä erityishuomioita se tarjoaa. Lähdän liikkeelle yksinkertaisista, selvistä tapauksista ja etenen ongelmallisempiin tulkintoihin ja eri viittauskehysten välisiin limittyymiin. Pohdin tarkempia syitä aineiston antamaan tulokseen ja esitän muita päättelmiä siitä kirjoitukseni kahdessa viimeisessä jaksossa.

KUINKA VIITTAUSKEHYKSEN SAA SELVILLE?

Usein viittauskehysten selvittäminen on helppoa. Vain yksi tulkinta nousee vaivattomasti esimerkiksi seuraavista lauseista, joissa romaanihenkilö Renèn ja palmun välistä suhdetta kuvataan relatiivisen (3), kertojan ja kissan välistä suhdetta luontaisen (4) ja kahden asemarakennelman välistä suhdetta absoluuttisen viittauskehysten (5) avulla:

- (3) *Meidän yhteyshenkilömme on täällä, sanoi Renè kätkien pienen osan itseään **palmun taakse**.*
(KA, Benni, Stefano 1998: Baol, s. 81)⁵
- (4) *Punkki tarttui kyynärpäähän pusikossa **kissan jäljessä** kulkiessa.*
(KA, <http://www.iltasanomat.fi/arkisto/keskustelu.asp?threadid=1109139>, luettu 13.2.2005)
- (5) *Kampin **metroaseman alla** piilee aivan uuden metrolinjan lähtöruutu, käyttöön-ottoaan odottava alempi asema.*
(KA, HS, Juha Salonen 13.2.2005)

Esimerkissä 3 näkökulma on kuvatus tilanteen osallistujien ulkopuolella: verbi *kätkeä* tuo siihen potentiaalisen etsijän. Jos tarkastelija olisi toisella puolen kiintopistettä, myös tilanteen kuvauksessa käytetty grammi vaihtuisi toiseksi. Relatiivinen kehys siis kertoo, kenen silmin tilannetta kuvataan ja että tilanteella on ulkopuolinen katsoja. Kiintopisteenä olevan kissan liike antaa luontaisen viittauskehysten esimerkissä 4, ja esimerkin 5 muuttujana ja kiintopisteenä olevat paikat ovat kiinteästi ja painovoiman suuntaisesti vertikaalisessa suhteessa toisiinsa. Näissä kahdessa tilanteen tarkastelu toisesta suunnasta ei muuttaisi tilasuhteen hahmottamista.

Frontaalaisella akselilla valinta tehdään luontaisen ja relatiivisen viittauskehysten välillä. Valinta on selvän silloin, kun kuvattavan tilanteen kiintopiste on riittävän symmetrinen eikä mikään osa tai puoli luontevasti valikoituisi etu- tai takaosaksi. Tällöin kuvaus on relatiivisen viittauskehysten mukainen, kuten esimerkissä 6 (ja 3 edellä). Sellaiset tilanteet, joissa kiintopisteen etu- tai takaosa määrittyy yhtä useamman ominaisuuden kautta, ovat puolestaan selvimmän luontaisen viittauskehysten mukaisia; esimerkissä 7 näitä ominaisuuksia ovat kiintopisteen (eli ihmisen) muoto ja tilanteen kokonaisuuden (eli jonon) sisältämä liike. Myös edellä esimerkissä 4 yhdistyvät kiintopisteen muoto ja liikkeen suunta luontaisen viittauskehysten koordinaatteja määriteltäessä.

⁵ Esimerkeissä lyhenne KA tarkoittaa kurssilaisten keräämää aineistoa.

- (6) *Venus tulee Auringon eteen huomenna.*
(KA, http://www.esa.int/esacp/SEMA7Q2VQ2VQUD_Finland_O.html, luettu 11.2.2005)
- (7) *Hannan edellä jonossa oli Mirko Myllykoski, joka toivoi kasvoilleen hämähäkkiä.*
(KA, <http://www.epp.partio.fi/kviesti/2-98/juttu2.html>, luettu 10.2.2005)

Aineistoni perusteella vertikaalisen akselin kuvaamisessa absoluuttinen viittauskehys dominoi, mutta myös luontaista viittauskehystä käytetään. (Luontaisen viittauskehysten mukaisissa tapauksissa on aina myös linkki topologisiin tilakäsitteisiin, mitä tarkastelen vielä myöhemmin.) Ainakin joissain tapauksissa absoluuttisen ja luontaisen kehysten voi vertikaalisella akselilla erottaa niin, että kuvittelee kiintopisteenä olevan kappaleen eri asennoissa. Jos kiintopisteen kuvitteellinen kääntäminen vaikkapa kyljelleen ei siirrä muuttujaa mukanaan, kyseessä on absoluuttinen viittauskehys. Luontaisessa viittauskehyksessä taas kiintopisteen asennon muuttaminen vaihtaa myös muuttujan sijainnin toiseksi. Esimerkit 8–10 havainnollistavat näitä vaihtoehtoja; niistä 8 ja 9 ovat omia täydentäviä poimintojani Internetistä, koska varsinaisessa aineistossa ei ole yhtä havainnollisia tapauksia kiintopisteen rotaation vaikutuksista.

- (8) *Kaikuluotaimen perusperiaate on varmasti kaikille tuttu, luotaimen anturista lähtevä signaali tunnustele veneen alla olevaa vettä heijastuen takaisin kohtaamastaan esteestä eli kalasta, pohjasta tai jostain muusta kiinteästä kohteesta.*
(<http://personal.inet.fi/yhdistys/meripelastus/luotain.html>, luettu 7.3.2005)
- (9) *Mahdollisesti vielä eksoottisempaa taitaa asuminen olla veneen alla Kaisaniemen rannassa.*
(<http://www.asunottomienyo.fi/2003/helsinkiko.html>, luettu 7.3.2005)
- (10) *Voisarvien ja sämpylöiden päälle levitetään voita ja marmeladia.*
(KA, Kodin kuvalehti 3/2005, s. 22)

Esimerkkien 8 ja 9 kiintopisteenä on vene, jonka 'alla' sijaitseminen ei ole riippuvainen siitä, onko vene kanonisessa (8) asennossa vai ei (9), joten kuvaus on absoluuttiseen viittauskehukseen perustuva. Jos sen sijaan esimerkin 10 kiintopiste sämpylä kuvitellaan kääntymään ylösalaisin, muuttujana oleva voi olisi edelleen sen 'päällä', joten kuvaus perustuu luontaiseen viittauskehukseen.⁶ — Kiintopisteen rotaatio ja viittauskehys eivät kytkeydy toisiinsa kaavamaisesti, vaan niissäkin kontekstuaaliset seikat ratkaisevat, erityisesti koska vertikaalisella akselilla kehukset limittyvät monin tavoin. Kehysten limitymiä tarkastelen kahdessa seuraavassa jaksossa.

⁶ Tverskyn (1996: 475–476) mukaan ihmisen kognitiivisen prosessoinnin kannalta tällainen kappaleiden kääntäminen on raskasta: jos luontaisen vertikaalisen akselin mukaan hahmottuvan esineen kääntää kyljelleen, ihmisen on paljon vaikeampi hahmottaa siihen liittyviä absoluuttisia tilasuhteita esineen 'päällä' ja 'alla'. Tämä on yksi osoitus luontaisten akselien voimasta ihmisen käsitteistyksessä.

LIMITTYVÄT VIITTAUSKEHYKSET: LUONTAINEN JA RELATIIVINEN

Edellisessä jaksossa tarkastelin tapauksia, joissa viittauskehys on suhteellisen yksinkertainen selvittää. Viittauskehykset voivat kuitenkin myös limittyä siten, että tilanteen kuvauksessa on kaksi kehystä toisistaan erottamattomasti mukana. Tämä viittaa siihen, että viittauskehykset ovat ainakin sumearajaisia ja mahdollisesti myös muodostavat jonkinlaisen jatkumon tai kentän. Joskus tilasuhteen voi myös tulkita kahta erillistä kehystä käyttäväksi. Tällöin siis viittauskehys vaikuttaa kuvatun tilanteen tulkintaan, niin että kuvauksen merkitys muuttuu kehyksen mukaan. Tarkastelen ensin luontaisen ja relatiivisen ja seuraavassa jaksossa absoluuttisen ja luontaisen kehyksen välisiä limittyviä.

Luontainen ja relatiivinen viittauskehys limittyvät lähes väistämättä silloin, kun frontaalille akselille sijoittuvan tilasuhteen kiintopisteenä on puhuja itse ja erityisesti kun kuvaukseen liittyy näköhavainnon tekeminen. Tätä havainnollistaa esimerkki 11:

- (11) *Mä en **nähnyt**, koska rouva kuvaaja oli hela tiden sen kameransa kanssa **mun edessä**, estäen **näkyvyyden** bändiin.*

(KA, <http://www.angelfire.com/ks/tirana/sickness/april101.html>, luettu 10.2.2005)

Luontainen viittauskehys on olennaisesti mukana kuvattaessa sellaisia tilasuhteita, joissa vähintään yhtenä osapuolena on ihminen, koska ihmisellä on pysyvä etupuoli, joka määräytyy kasvojen ja käsien toiminta-alueen sijainnista ja kanonisen liikkeen suunnasta. Näköaistin tärkeys korostaa etupuolen merkityksellisyyttä entisestään. Toisaalta ajatus ihmisestä katsojana kuuluu väistämättä relatiiviseen tilanteen ulkopuoliseen tarkastelunäkökulmaan, ja näköhavaintojen kuvauksessa tämä tulee myös eksplisiittiseksi. Jos kiintopiste ja tarkastelunäkökulma molemmat sijoittuvat katsovaan tai näkevään puhujaminään, ei luontaista ja relatiivista viittauskehystä voi jyrkästi erottaa toisistaan (vrt. myös Levinson 2003: 38). Tämä käy ilmi myös yhteyksistä, joissa aistihavaintoa kuvataan fiktiivisenä liikkeenä eli joissa todellisuudessa staattinen tapahtuma käsitteistetään dynaamisena ja myös kielennetään liikkeenä tai muutoksena (Talmy 2000: 99–116; Huumo 2004; fiktiivisestä liikkeestä suomen kielessä yleensä Karsikas 2004). Esimerkissä 12 fiktiivisen liikkeen paljastavat allatiivisijalla ilmaistu aistihavainnon kohde, erosijainen grammi *takaa* ja ablatiivisijalla ilmaistu toimintapaikka. Tässä esimerkissä kiintopisteenä on tapahtuma-aluetta ympäröivä aita, jonka ulkopuoli toimii sen luontaisena takaosana. Kuvaus siis perustuu luontaiseen kehykseen, mutta dynaaminen käsitteistys tuo siihen mukaan ulkopuolisenkin tarkastelunäkökulman.

- (12) *Suihkulähteen puoleisessa päässä olevalle telttalavalle **näkee aidan takaa** hyvin Paciuksen patsaan kulmilla.*

(KA, <http://www.feldon.net/item/38>, luettu 10.2.2005)

Taulukossa 2 esitettyä kvantitatiivista tietoa varten olen erilaisissa limittymätapaussissakin pyrkinyt tekemään valinnan ensisijaisen ja toissijaisen viittauskehyksen välillä. Luontaisen ja relatiivisen viittauskehyksen välillä ensisijaiseksi valikoituu useimmiten luontainen, ehkäpä sen suhteellisen yksinkertaisuuden takia — siinä ei ole pakko olettaa kolmatta osapuolta eli ulkopuolista näkökulmaa, vaan koordinaatit voi määritellä suoraan

▷

kiintopisteen kautta (vrt. Levinson 2003: 81–83). Luontaisenkin kehyksen yhteydessä tarkastelunäkökulma voi kuitenkin suorasti tai epäsuorasti käydä ilmi. Esimerkki 13 havainnollistaa luontaisen ja relatiivisen kehyksen limittymistä tältä kannalta:

(13) *Jonkin ajan kuluttua näemme Sniperin selän takaa, kylästä päin, meitä kohti astellevan kahdeksanvuotiaan tytön.*

(KA, <http://www.cinergia.com/Saatscript.htm>, luettu 13.2.2005)

Ihmisen 'selän takana' oleminen hahmottuu ensisijaisesti luontaisen viittauskehyksen mukaan, sillä kuvaus ei muutu sen mukaan, tarkastellaanko kiintopisteenä olevaa ihmistä kasvojen, selän vai kenties kyljen puolelta. Jos näkökulma on kohti ihmisen selkää, se on edelleen 'selän takana', ei »selän edessä». Esimerkki 13 on elokuvakäsikirjoituksesta, ja siinä on mukana myös kiintopisteen (Sniper) ja muuttujan (tyttö) ulkopuolinen, kameran tai katsojan näkökulma, joka on ilmaistu monikon 1. persoonan verbimuodolla. Tämä on relatiivisen viittauskehyksen ajatuksen mukaista. Relatiivinen viittauskehys olisi vielä selvemmin mukana, jos tilanteen kuvaus olisi tehty kiintopisteen takaosaa eksplisiittisesti mainitsematta, siis *näemme tytön tulevan Sniperin takaa*. Relatiivisen viittauskehyksen rooliin 'takana olemisen' kuvauksissa palaan myös akselien sisäisiä suhteita käsitellessäni.

Esineiden etuosa voi ihmisen käsitteistyksessä määräytyä geometrinen ominaisuuksien mukaan (esim. kannun nokka), liikkeen suunnan mukaan (esim. kulkuvälineet) tai ihmisen esineeseen kohdistaman toiminnan suunnan eli vuorovaikutuspinnan mukaan (esim. puhelin; ks. esim. Clark 1973: 33–35, 43; Levinson 2003: 79). Etuosaksi hahmotuu siis sekä elollisissa että elottomissa olioissa ihmisen havainnon, toiminnan ja vuorovaikutuksen kannalta tärkein osa. Takaosa on toisenlainen, se määrittäytyä päinvastaisten ominaisuuksien mukaan: 'takana' olemisen käsitteeseen liittyy olennaisesti vuorovaikutuksen ja havainnon epäsuoruus, eikä esineelle siten hahmotu niin helposti pysyvää, merkityksellistä takaosaa. Tämän takia luontainen viittauskehys on siinä vähemmän keskeinen kuin 'edessä' olemisessä. On kuitenkin tilanteita, joissa luontainen ja relatiivinen viittauskehys voivat limittyä myös 'takana' olemisen kuvauksessa (14):

(14) *Täytyykö kaiuttimen taakse jättää tilaa jäähdytystä varten? Kyllä, jäähdytystä varten tulisi jättää hieman tilaa.*

(KA, http://www.genelec.fi/fin_ht/faq/faq10.php, luettu 13.2.2005)

Esimerkin 14 kuvauksessa luontainen ja relatiivinen kehys lankeavat osin yhteen. Siinä kiintopisteenä oleva kaiutin on epäsymmetrinen esine, jolla selvästi on etu- ja takaosa. Etuosa on kuitenkin paljon selväpiirteisempi sekä ulkomuodon, tehtävän että ihmisen havainnon suunnan takia. Takaosa määrittäytyä tässä epäsuorasti etuosan seurauksena, sen vastapuolena. Tällä tavalla 'takana' olemisen kuvauskin voi olla luontaisen viittauskehyksen mukainen, kunhan kiintopisteen luontainen takaosa määrittäytyä käsitteistyksessä riittävä tarkasti.

Erityisen usein luontainen ja relatiivinen viittauskehys risteävät silloin, kun kuvattavan tilanteen kiintopisteenä on rakennus. Tämä on aineistossani myös melko tavallista, sillä sadassa tapauksessa 620:stä *edessä-* ja *takana-*grammin esiintymästä kiintopisteenä on

rakennus. Julkisilla rakennuksilla on yleensä sillä tavalla vakiintunut julkisivu, että kielenkäyttäjillä on vaivatta yhteisymmärrys siitä, mitä tarkoittaa *rakennuksen*, vaikkapa *Eduskuntatalon edessä*. Muiden rakennusten osalta kuvaukseen mukaan tuleva liike ja muut mainitut kiintopisteen ominaisuudet voivat johtaa vaivattomasti luontaiseen tulkintaan. Tällainen tapaus on esimerkki 15, jossa liikeverbi *tulla* ja oven ja siihen liittyvien portaiden puuttumisen mainitseminen muodostavat kuvan kiintopisteen luontaisesta etuosasta.

- (15) *Meille on helppo tulla myös vaunukansan kanssa, sillä oven edessä ei ole portaita ja hyllyjen välissä mahtuu kurvailemaan.*

(KA, <http://www.pienokainen.com/yrittys.tmpl>, luettu 14.2.2005)

Monesti kuvauksen voi kuitenkin turvallisesti tulkita kumman tahansa kehyksen kautta, koska aina ei ole olennaista, että muuttujan sijainti suhteutuisi juuri rakennuksen johonkin määräpuoleen. Tilasuhteen kuvaus voi toimia myös tilanteen yleisempänä paikantajana. Näin voinee tulkita esimerkin 16, jossa on puhe rakennuksesta yleisesti ilman tarkkaa tarkastelunäkökulmaa. Kuvaus ei siten paljasta, mihin rakennuksen puoleen muuttujien sijainti suhteutuu. Väljä tulkinta syntyy helpommin 'takana' olemisen kuvauksissa, edellä mainituista syistä: rakennustenkaan takaosiin ei liity samalla tavoin ihmisen toiminnan kannalta olennaisia, luontaista kehystä tukevia ominaisuuksia kuin etuosiin.

- (16) *Mökin takana mies hakkasi puita.*

(KA, <http://koti.mbnet.fi/wedell/paha/vluku01.html>, luettu 10.2.2005)

Esimerkkien 15 ja 16 tapaisissa kuvauksissa on usein ratkaisevaa se, millaista toimintaa niihin liittyy. Erityisesti rakennusta kohti suuntautuva liike tai selvästi ulkoa rakennukseen sisälle kohdistuva toiminta piirtävät sisäänkäynnin kautta esiin rakennuksen luontaisen etuosan. Kielenpuhujien käsitteistys esimerkiksi rakennuksiin liittyvästä tilasta voi olla osin yksilöllinenkin: ihmisen omat tottumukset, kuten vaikkapa kulkureitit, voivat määrittää eri paikkojen luontaisia ominaisuuksia. Käsitteistyksen yksilöllisyys voi vuorovaikutuksessa johtaa ongelmiin esimerkiksi tilanteissa, joissa pitäisi vallita yhteisymmärrys siitä, mikä on 'edessä'. Tämä on yksi osoitus siitä, että luontaisetkin koordinaatit ovat nimenomaan kielen käyttäjän ja kieliyhteisön käsitteistyksen tulosta. Ne eivät ole automaattisia eikä niitä voi paljaiden fyysisten ominaisuuksin perusteella varmasti päätellä.

LIMITYVÄT VIITTAUSKEHYKSET: ABSOLUUTTINEN JA LUONTAINEN

Pystyakseli voi kappaleiden ja tilasuhteiden käsitteistyksessä toteutua samaan aikaan sekä absoluuttisena eli maan vetovoimaan pohjautuvana että luontaisena eli jollakin tavoin kappaleen muotoon perustuvana. Tällöin absoluuttinen ja luontainen viittauskehys limityvät. Luontaista pystyakselia voi pitää välittäjänä topologisesta, kontaktiin perustuvasta sijainnista 'alla' ja 'päällä' kohti absoluuttista vertikaalista akselia. Pysin tässä jaksossa selvittämään, millaisia kiinnikkeitä topologisten ja koordinaatistoon perustuvien vertikaalisten tilasuhteiden välillä on ja millainen jatkumo topologisen, luontaisen ja absoluuttisen välille muodostuu.

▷

Sovellan tarkastelussani tapaa, jolla Talmy (2000: 203–206) käsittelee maan vetovoiman antamalle vertikaaliselle akselille sijoittuvia tilasuhteita. Hänen lähtökohtansa on, että tällaisissa tilasuhteissa maa usein toimii toissijaisena viittauskohtana (*secondary reference object*) varsinaisen kiintopisteen rinnalla. Ensi- ja toissijaisen kiintopisteen ajatus sopii hyvin siihen, että yhteensä kolmannes aineistoni *alla*-, *yllä*- ja *päällä*-grammien esiintymistä saa analyysissä kaksoisluokituksen, siis joko absoluuttis-luontainen tai luontais-absoluuttinen. Niiden kuvaamissa tilasuhteissa on hahmotettavissa kaksi akselia, yleisemmän tason absoluuttinen eli maan vetovoiman pysty akseli ja tarkemmin kiintopisteen muotoon kiinnittyvä luontainen pysty akseli. Vertikaaliseen akseliin kiinnittyvät tilasuhteet muodostavat siis jatkumon, jossa vaikuttavina tekijöinä ovat absoluuttisen akselin keskeisyys luontaiseen verrattuna sekä kiintopisteen ja muuttujan välisen kontaktin olemassaolo ja tiiviys. Pyrin havainnollistamaan tätä jatkumoajatusta taulukon 4 ja sitä seuraavien esimerkkien avulla. Käytän tässä yhteydessä edellisiä jaksoja enemmän Lauseopin arkiston aineistoa sen laajuuden vuoksi.

Tilasuhteen tyyppi	Ominaisuuksia
1) absoluuttinen (= koordinaatistoon perustuva)	<ul style="list-style-type: none"> • ei kontaktia muuttujan ja kiintopisteen välillä • suhde käsitteistetään ilman (yksiselitteistä) ajatusta kiintopisteen muuttujalle antamasta tuesta maan veto-voimaa vastaan; »leijuminen»
2) absoluuttis-luontainen	<ul style="list-style-type: none"> • vertikaalinen akseli dominoi • muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde voidaan käsitteistää puolittaiseen kontaktiin perustuvaksi; »kelluminen»
3) luontais-absoluuttinen	<ul style="list-style-type: none"> • vertikaalinen akseli mukana (esim. kiintopisteen muodon kautta) • kontakti muuttujan ja kiintopisteen välillä vahvenee
4) luontainen (= topologinen)	<ul style="list-style-type: none"> • kontakti vahvempi kuin vertikaalinen akseli • muuttujan ja kiintopisteen välillä voi olla osa–kokonaisuus-suhde

Taulukko 4. Absoluuttisen, luontaisen ja topologisen muodostama jatkumo.

Voittopuolisesti absoluuttiseen vertikaaliseen akseliin perustuva käsitteistys on esimerkin 17 tilasuhteen taustalla. Siinä kuvatussa tilanteessa muuttujan ja kiintopisteen (vanhan ja uuden sillan) välillä ei ole kontaktia, vaan kiintopiste sijaitsee vertikaalisella akselilla muuttujaa ylempänä. Talmy'n luonnehdinnan mukaan (2000: 206) tällaisissa tapauksissa on ratkaisevaa se, että muuttujan ja kiintopisteen välissä on jotain, jonka takia suhde ei ole täysin välitön. Muuttuja ja kiintopiste ovat kuitenkin samassa linjassa vertikaalisen akselin suhteen (tämä koskee taulukon 4 kolmea ensimmäistä ryhmää).

(17) *Toinen vaihtoehto on rakentaa [Turun rautatiesillalle] kevyen liikenteen väylä nykyisen alapuolelle eräänlaiseksi ripustusrakenteeksi. Tällöin entinen väylä muodostaisi katoksen uuden päälle ja tarvitsisi mahdollisesti myös uuden valaistuksen.*

(KA, TS, Lauri Levola 9.2.2005)

Vaikka taulukossa 4 luonnehdin esimerkin 17 kaltaisia tapauksia »leijumiseksi», sitä ei pidä käsittää kirjaimellisesti. Usein tällaisissa tapauksissa ei vain ole relevanttia valita kuvauksen kiintopisteeksi sitä oliota, joka antaa muuttujalle tuen maan vetovoimaa vastaan. Toisinaan tällaisen tuen kielentäminen on kuitenkin tärkeämpää, jolloin siirrytään absoluuttis-topologisella jatkumolla askel eteenpäin — Talmyn luokituksessa (2000: 206) muuttuja on näissä selvemmin kiintopisteen vaikutuspiirissä. Seuraavissa tapauksissa kiintopiste tarjoaa jonkinlaista tukea 'yllä' olevalle muuttujalle: esimerkissä 18 tämä tuki on osittainen kontakti ja esimerkissä 19 konkreettinen kelluminen. Esimerkki 20 on vielä hieman lähempänä luontaista akselia, koska siinä muuttujan ja kiintopisteen välillä vallitsee jo tiivis kontakti. Tällaisissa tapauksissa kiintopisteen asennon vaihtaminen ei kuitenkaan siirrä muuttujaa mukanaan, joten absoluuttinen 'yläpinnan' käsite on niissä edelleen voimakkaampi kuin luontainen, kappaleen määräosaan liittyvä 'yläosan' merkitys.

- (18) AR *Tolta 'sinnep 'pantiij joku "syätti ja/ 'semmonel "läpi ja 'sit jotain 'olokia... sel 'lävem pääll- että/ 'kum 'meni sitä s... "syättiä kohren nin/ 'vajos niitten "olokiel läpittes 'sinne.*
(LA, Renko 3221 250)⁷
- (19) AM *'Minäki oon ollut 'semmosella 'niityllä "suolla ku se 'nousi se "maa päällel ja 'vettä "alla ja/ 'sitte kun "käveli nii 'se "aaltoili niin- kun/ "meri sitte 'vähä se "maa./*
(LA, Hailuoto 5171 206)
- (20) *Laita joku pyyhe sen pesukoneen päälle.*
(KA, Miina Raikunen, keskustelusta, 12.2.2005)

Seuraavissa tapauksissa luontainen pystyakseli vahvistuu entisestään, mutta kuvattavina olevien kiintopisteiden kanoniseen asentoon kuuluu myös absoluuttinen pystyakseli. Talmyn mukaan (2000: 206) näissä tapauksissa muuttujan ja kiintopisteen välillä on fyysinen kontakti, joka kohdistuu kiintopisteen ylä- tai alaosaan nimenomaan kanonisen absoluuttisen (Talmyn termein *earth-based*) vertikaalisen akselin suuntaisesti. Pystyasennossa olevan ihmisen kasvoissa (21) parta on nenän alla, eikä ihmisen asennon vaihtuminen muuta tämän suhteen kuvausta. Kehdon kanoninen pystyasento (22) määräytyy tavasta, jolla ihminen käyttää sitä, ja sitä myös kuvaillaan tämän asennon mukaisesti. Tällaisissa tapauksissa luontainen ja absoluuttinen pystyakseli tyypillisesti lankeavat yhteen, mutta jos niiden välillä esimerkiksi kiintopisteen epäkanonisen asennon takia on ristiriita, luontainen akseli voittaa käsitteistyksessä. Esimerkiksi ihmisen kasvoissa viiksien sijaintia voi kuvata lausekkeella *nokan alla* ja vaikkapa reidessä olevan mustelman sijaintia lausekkeella *polven yläpuolella* kiintopisteen eli ihmisen asennosta riippumatta. Kontakti on näissä kuvattujen tilasuhteiden olennainen osa.

⁷ Esimerkeissä LA tarkoittaa Lauseopin arkistoa, ja kunkin esimerkin alussa olevat kirjaimet viittaavat haastateltavan nimeen. Tavunetiset lyhyet pystysuorat viivat merkitsevät lausepainoa, " voimakasta pääpainoa ja ' puolivahvaa pääpainoa. Vinoviiva tarkoittaa taukoa ja kaksi vinoviivaa suhteellisesti pitempää taukoa. (Ks. Ikola 1985.)

- (21) AL *'Mnä muista "Yli-'Laurilanki 'isännäl ni/ol 'kauhia suur "part tä... täsä näi noka al ja/ "see/ "see tul- "aim "piimähä ko se ryyppäs.//*

(LA, Rauman mlk 0031 241)

- (22) AK *Em muist- 'ennääm 'mikä se 'oli/ joku 'semmonne see oli ninko se "kehtoki nin se olis- ollu 'aika "mukava/ aika kaunis 'kehto ku oikeen semttet- 'ympyräiset.../ 'kulmat- oli 'silla- ett- e/ ett- oli semmoset "puut- 'oikeen semttet- 'ympyräiset 'sij ja semmonem mu.../ ko 'kiperämäinen/ 'korv- 'oikeen- ylhääl 'molemisa.../ oli 'tavatoman "nätti ja 'kaunis- et.../*

(LA, Loimaan mlk 1311 187)

Viimeiseen ryhmään kuuluvat selvästi topologiset 'alla' ja 'päällä' olemisen kuvaukset. Niissä muuttujan ja kiintopisteen välinen kontakti on yhtenäinen (23), ja jopa osakokonaisuus-suhde niiden välillä on mahdollinen (24). Kiintopisteen asennon muuttaminen ei aiheuttaisi minkäänlaisia muutoksia muuttujan sijainnin kuvaamiseen. Talmyn (2000: 205) mukaan tällaisissa tapauksissa absoluuttinen vertikaalinen akseli ei toimi varsinaisen kiintopisteen ohella viittauskohtana lainkaan, vaikka kappaleiden ylä- ja alaosat onkin nimetty niiden kanonisen pystyasennon mukaan. Tällaisten tilasuhteiden topologisuudesta huolimatta vertikaalinen akseli on välillisesti osa niidenkin käsitteistystä.

- (23) *Levitä ohut, peittävä kerros kermavaahtoa kakun päälle ja reunoille.*

(KA, <http://www.nicehouse.fi/keittio/juhlat/lakkiais.htm>, luettu 13.2.2005)

- (24) VL *Niin koiranen- o/ "valkone 'seljäm päält ja/ ja "musta/ 'vatan- alta/ ja "naaranen- o 'semmonne/ 'ruskia"harma.//*

(LA, Luvia 0011 227)

Koska luontaisen viittauskehyksen mukainen akselin määräytyminen on tässä vertikaalisten tilasuhteiden jatkumossa lähes koko matkan mukana, tuntuu kiintopisteen tyypillä olevan melko paljon vaikutusta siihen, millaiseksi tilasuhteen tulkitsee — miten kappaleiden luontainen muoto ja luontaiset ulottuvuudet hahmottuvat. Jatkumossa on ratkaisevaa, mikä tilasuhteessa dominoi, koordinaatiston tarjoava, maan vetovoimaan perustuva vertikaalinen akseli vai kontaktiin tai muuhun tiiviiseen yhteyteen perustuva topologinen tilasuhteen käsitteistäminen. Pystyakselillahan on tyypillistä, että luontainen ja absoluuttinen (ja relatiivinenkin) käsitteistys lankeavat yhteen (Levinson 2003: 75). Niinpä jatkumo on normaalisti turvallinen kommunikation sujuvuuden kannalta, koska mahdollisesti syntyvät ristiriidat tulkintojen välillä eivät ole kohtalokkaita. Joskus tulkinnasta eli puhujan käyttämästä viittauskehiksestä pitää kuitenkin neuvotella myös vertikaalisella akselilla. Esimerkin 25 katkelmassa haastateltava (AR) tarkentaa haastattelijalle (AW) kuvaamiensa ikkunoiden sijaintia suhteessa oveen: ne eivät ole (luontaisen tulkinnan mukaisesti) osa ovea vaan sijaitsevat (absoluuttisen tulkinnan mukaan) oven yläpuolella. Tarkennusta tarvitaan, koska haastateltavan ensin käyttämä inessiivi *oves* tulkitaan tiiviin kontaktin ilmaisuksi, merkityksessä 'osa ovea'.

- (25) AR *'Se [porstua] oli semmomen "pimiäki sit se/ 'vähä se...*

AW *Nii ei siin- olluk kai ikkuna ollenkaa vai.*

AR *Ee.../ "oli sii/ oli 'siin ja/ semmonen "oves oli 'semmonen/ semmottii 'ruurui/ 'vähä.*

- AW *Jaa jaa, joo että, nin ko et vähä näki sentäs.*
 AR *'Ei ko/ 'nin ko/ ei "oves mut 'ovem "pääl se oli/ se oli 'ovem "pääl se akkuna/ 'tääl näin/ 'ylhääll "ovem pääll- oli semmonen 'akkuna./*
 AR *S- oli "muutom pimiä/ ei se 'paljoo 'valassu.*
 (LA, Pöytyä 1441 229–233)

Kokoavasti voi sanoa, että viittauskehyksen saa selville tarkastelemalla sitä, millaisen ja minkä suuntaisen koordinaatiston osa tilasuhteen akseli on, ja selvittämällä, onko kuvauksessa mukana ulkopuolinen näkökulma. Joskus vastaukset näihin kysymyksiin ovat yksiselitteiset, mutta myös limittyviä esiintyy — frontaalisella akselilla limittyvät luontainen ja relatiivinen, vertikaalisella akselilla taas luontainen ja absoluuttinen viittauskehys. Aineiston tarjoama perustuloshan on, että suomessa 'edessä'- ja 'takana'-merkityksisiä grammeja käytetään relatiivisesti ja luontaisesti ja 'yllä ~ päällä'- ja 'alla'-merkityksisiä puolestaan käytetään luontaisesti ja absoluuttisesti. Seuraavassa jaksossa käsittelem mahdollisia syitä akselien sisäisiin eroihin eli pohdin sitä, miksi akselien eri päihin viittaavia grammeja käytetään eri viittauskehysissä.

AKSELIEN SISÄISIÄ ILMIÖITÄ

Frontaalisen akselin kohdalla huomiota kiinnittää melko selvä ero 'edessä' ja 'takana' olemisen kuvausten välillä: Lauseopin arkiston aineistossa *edessä* toimii pääasiassa luontaisessa viittauskehysessä (n. 80 %), kun taas *takana* on päinvastoin voittopuolisesti relatiivinen (n. 70 %).⁸ Syyinä tähän on ainakin se, että etuosa — ihmisen oma yhtä hyvin kuin ihmisen käyttämien ja tarkastelemien kappaleidenkin — on ihmisen käsitteistyksessä monella tavalla keskeinen. Etuosa on kappaleen erityinen puoli, joka määräytyy muodon, liikkeen ja ihmisen toiminnan kautta. Kaikki tämä juontaa käsitteistyksen kehollisuudesta, siitä, että ihmisen omat kasvot ja niiden kautta näköaisti ja kommunikaatio sekä ihmisen liike suuntautuvat eteenpäin, ja tämän vuoksi 'edessä' olemista ilmaistaan helposti luontaisen kehyksen avulla. Kappaleiden takaosat sen sijaan ovat harvemmin nimettyjä. Tyypillisesti ne määrittyvät negatiivisesti, etupuolen vastakohtana, joten niiden soveltaminen luontaisessa kehyksessä ei ole yhtä vaivatonta kuin etupuolten. Takaosia ei nimetä niin yleisesti senkään takia, että sijainnissa 'takana' on tyypillisesti mukana näköeste, ja joissain kielissä 'takana' olemisesta puhuminen jopa vaatii, että kiintopiste peittää muuttujan ainakin osittain. Tämä tekee 'takana' olemisen käsittelystä myös ihmiselle käsitteellisesti monimutkaisempaa. (Tversky 1996: 474; Levinson 2003: 89.) Aineistoni *edessä*-, *takana*-, *perässä*- ja *jäljessä*-grammien kiintopisteet ovat odotuksenmukaisesti erityyppisiä relatiivisessa ja luontaisessa viittauskehysessä: luontaisessa painottuvat inhimilliset ja muut elolliset kiintopisteet, relatiivisessa taas esineet, rakennukset ja muut paikat. Taulukkoon 5 olen kirjannut sen, millaisia kunkin grammin esiintymien kiintopisteet ovat. Käsitteistyksessä käytettyä viittauskehystä ei voi ennustaa kiintopisteen tyyppin perusteella

⁸ Kvantitatiivinen tarkastelu perustuu vain Lauseopin arkistoon, koska se on rajallinen aineisto, josta esiintymät on poimittu ja analysoitu systemaattisesti.

— ei siis esimerkiksi voi sanoa, että kielissä aina ihmisen 'edessä' sijaitseminen ilmaistaisiin luontaisen viittauskehysten avulla. Yksittäisessä kielessä viittauskehykset eivät kuitenkaan ole riippumattomia kiintopisteen tyypistä, vaan todelliseen kielenkäyttöön pohjautuvan aineiston avulla on mahdollista saada selville taulukossa 5 esitettyjen tyyppisiä tendenssejä.

Grammi	Esiintymien lukumäärä	Relatiivinen viittauskehys	Luontainen viittauskehys
<i>edessä</i>	166	<ul style="list-style-type: none"> • rakennus (19) • esine (9) • muu paikka (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • esine (34) • muu elollinen (31) • inhimillinen (30) • rakennus (25) • muu paikka (9) • aine (1)
<i>takana</i>	194	<ul style="list-style-type: none"> • muu paikka (69) • esine (47) • rakennus (18) • muu elollinen (2) • inhimillinen (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • inhimillinen (27) • muu elollinen (13) • esine (12) • paikka (5)
<i>perässä</i>	55	<ul style="list-style-type: none"> • muu paikka (2) • rakennus (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • inhimillinen (22) • muu elollinen (15) • esine (12) • rakennus (2) • muu paikka (1)
<i>jäljessä</i>	16	<ul style="list-style-type: none"> • muu paikka (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • muu elollinen (9) • inhimillinen (4) • esine (2)

Taulukko 5. Frontaalinen akseli: kiintopisteiden tyypit eri viittauskehyksissä Lauseopin arkiston aineistossa.

'Takana' olemista tarkoittavien grammien käytössä kiinnittää huomiota se, että *perässä*- ja *jäljessä*-grammeja käytetään lähes yksinomaan luontaisessa viittauskehyksessä. Tähän lienee syynä kieliopillistuminen: relatiivisen viittauskehysten käyttö edellyttää luontaisista, ja usein relatiivisesti käytetyt adpositiot kehittyvät niin, että niitä käytetään ensin luontaisesti (Levinson 2003: 80, 93, 105–108). Kuten tunnettua, ruumiinosiin ja esineiden osiin viittaavat sanat voivat kehittyä kieliopillisiksi paikkaa ilmaiseviksi grammeiksi siten, että osaan viittaava sana alkaa sopivassa taivutusmuodossa ja sopivissa yhteyksissä ilmaista metonymisesti myös tilaa esineen ympäristössä, jolloin sitä voidaan käyttää adpositiona luontaisessa viittauskehyksessä (ks. esim. Heine 1997: 44–47; Ojutkangas 2001: 195–197). Vaatimuksena tällöin on, että kiintopisteellä on luontainen frontaalinen akseli ja sen osana luontaisesti määrittävä takaosa tai että kuvattavassa tilanteessa on sopiva suuntainen liike, joka antaa kiintopisteelle etu- ja takaosan. (Aineistoni *perässä*-grammeista noin

kolme neljäsosaa esiintyykin liikeverbin tai muun dynaamisen verbin yhteydessä.) Suomen *perässä*-sanue on kehittynyt juuri näin, kun kappaleen takaosaan viittaava sana *perä* on sisäpaikallissijamuotoisena kieliopillistunut luontaisessa viittauskehyksessä toimivaksi postpositioksi. *Takana*-grammit puolestaan ovat kieliopillistuneet muita samaa tilasuhdetta ilmaisevia grammeja pidemmälle, koska niitä voidaan käyttää myös (ja käytetään nimenomaan) relatiivisessa viittauskehyksessä, siis kuvaamassa tilasuhdetta sellaisten kappaleiden yhteydessä, joilla ei ole luontaista takaosaa. Jos *perässä*-grammit kieliopillistuvat edelleen, tulisi niiden käyttö mahdolliseksi myös staattisten tilasuhteiden relatiivisissa kuvauksissa, »*olla ~ sijaita puun ~ kiven perässä*» -tyyppisissä yhteyksissä. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä kehitystä esineen osaan viittaavasta ilmauksesta (26) luontaisessa viittauskehyksessä käytetyksi adpositioksi (27 ja 28). Viimeinen esimerkki 29 itse asiassa hipoo kiintopisteensä puolesta relatiivista käyttöä ja osoittaa, miten käytön laajeneminen relatiivisen viittauskehysten alueelle voi luontevasti alkaa jonkin melko kiteytyneen ilmaustyyppin yhteydessä (tässä *kulkea jonkun t. jonkin perässä*). Spatiaalisessa käytössä *jäljessä*-grammien kehitys lienee tapahtunut samaan tapaan kuin *perä*-sanan, vaikka lähtökohtana ei olekaan varsinaisesti esineen osaan viittaava sana. Semanttisesti *jälki* ei ole tästä niin kaukana, koska sillä tarkoitetaan muun muassa 'jalan tai esineen, erityisesti kulkuneuvon osan jättämää merkkiä maassa, lumessa tms.' (PS).

- (26) JS *Mutt- ei "mitää 'hätää 'häll- oli "itte "neljäkymmene kilo 'pussi- oli **pyärä perässä**/'vehnää./*
(LA, Ahlainen 1031 142)
- (27) *Samalla veneen perässä n. 120 m päässä pinnassa kuohahti. Otin vavan käteeni ja aloin pikkuhiljaa pumppaamaan kalaa lähemmäs venettä.*
(KA, <http://www.uistelun.com/teamesox/hauki.html>, luettu 10.2.2005)
- (28) *Harry lähti Fredin ja **Georgen perässä** pukuhuoneesta.*
(KA, Rowling, J. K. 1998: Harry Potter ja viisasten kivi, s. 203)
- (29) VK *Mutta 'kun noin/ ne "Sarjasel 'lehmät oli 'laskettu "menemään/ ne... 'joko ne 'niinkun "**siäniem peräsä** taikka 'muuton kun ne "meni niin 'kauvaks "sillä kerrall-ett- ei ne "kotiakkann tulee "hakemata vaihka 'aina "muina ehtoina tuli./*
(LA, Tammela 3191 259)

Vertikaalisella akselilla kontakti on olennainen tekijä erotettaessa topologia ja koordinaatistoon pohjautuvia tilasuhteita toisistaan. Talmy (2000: 197–199) käyttää muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen tiivyyden kuvaamiseen kolmiportaista jakoa kontaktiin (*contact*), läheisyyteen (*adjacency*) ja etäisyyteen (*distance*). Tähän jaotteluun sovellettuna taulukossa 4 esittämäni jatkumon tasoista taso 4 edustaisi kontaktia, tasot 2 ja 3 läheisyyttä ja taso 1 etäisyyttä. Kontakti on vaivatonta ottaa mukaan määritelmiin — yksinkertaisimmillaan niin, että se on mukana luontaisissa tilasuhteissa ja puuttuu absoluuttisista. Lauseopin arkiston aineistossa tämä toteutuu pääosin määritelmien ennustamalla tavalla, sillä luontaisen viittauskehysten mukaisissa tilasuhteissa on käytännössä aina kyse kontaktista muuttujan ja kiintopisteen välillä. Absoluuttisesti tai absoluuttisluontaisesti hahmottuvien *yllä*- ja *päällä*-grammien välillä sen sijaan on merkittävä ero.

▷

Näistä *yllä*-grammeista noin 10 % ilmaisee kiinteää suhdetta muuttujan ja kiintopisteen välillä, kun vastaavanlaisten *päällä*-grammien osuus on noin 90 %. Tämän perusteella *päällä*-grammeja voi pitää luonteeltaan topologisina, kun taas *yllä*-grammeja käytetään väljemmin. Intuitiivisesti ajatellenhan vertikaalisen akselin korkeus tai väljyys heijastui si suomen grammeissa siten, että *pää*-kantaiset ilmaisevat tiiveintä yhteyttä muuttujan ja kiintopisteen välillä ja *yläpuoli*-kantaiset väljintä. Näiden väliin jäisivät *y*- ja *ylhää*-kantaiset, tässä järjestyksessä. (Vrt. Talmy 2000: 205.) Aineiston perusteella näin pääpiirteissään onkin, mutta aivan ehdoton tällainen työnjako ei ole: muuttujan ja kiintopisteen välillä voi nimittäin olla kontakti myös jopa *yläpuolella*-grammin kuvaamassa suhteessa (30), eikä kontakti ole pakollinen edes *päällä*-grammin yhteydessä (esimerkki 17 edellä).

(30) *Jos natural-lookissa kauppaan meneminen ei houkuttele, omaa meikkiä voidaan kaupassa puhdistaa pois sen verran, että voit testata meikkivoidetta leukaluun yläpuolelle.*

(KA, Trendi, helmikuu 2005, s. 71)

Alla- ja *päällä*- tai *yllä*-grammien välillä on jonkin verran eroa siinä, miten suuri luontaisen viittauskehyksen mukaisten kuvausten määrä on. Osittain kyse on samankaltaisesta erosta kuin etu- ja takaosien välillä frontaalaisella akselilla: kappaleiden yläosat ovat ihmisen kannalta keskeisempiä ja kiinnostavampia kuin niiden alaosat (esim. Clark 1973: 33). Luontaisen yläosien hahmottamista tukee absoluuttinen vertikaalinen akseli eli maan vetovoima, sillä esineiden yläpinta on se osa, joka antaa toisille kappaleille tuen maan vetovoimaa vastaan. Niinpä sijainti vertikaalisella akselilla on usein luontevaa suhteuttaa kiintopisteen nimettyyn tai ainakin yleisesti tunnistettuun yläosaan. 'Alla' sijainnissa maan vetovoimalla ei ole tällaista tehtävää, ja tällaisten suhteiden kuvauksissa muuttujan ja kiintopisteen välillä onkin melko harvoin kontakti 'päällä' olemisen kuvauksiin verrattuna (n. 45 %:ssa absoluuttisia tai absoluuttis-luontaisia 'alla'-tapauksia). Tämän perusteella *alla*-grammien yhteyttä absoluuttiseen koordinaatistoon voi pitää *päällä*-grammeja vahvempänä ja niiden topologisuutta vastaavasti heikompana.

POHDINTAA JA PÄÄTELMIÄ

Olen tässä kirjoituksessa kuvannut sitä, millaisissa viittauskehyksissä suomen kielen 'edessä', 'takana', 'alla' ja 'päällä' tai 'yllä' olemista ilmaisevia grammeja käytetään. Perustulos on se, että frontaalaisella akselilla sijaitsemista ilmaisevat grammit toimivat luontaisessa ja relatiivisessa viittauskehyksessä ja vertikaalisella akselilla sijaitsemista ilmaisevat grammit puolestaan luontaisessa ja absoluuttisessa viittauskehyksessä. Olennainen aineiston paljastama seikka on viittauskehysten limittyminen, sumearajaisuus ja jatkumomaisuus, joka näkyy kielen ilmaisukeinossa synkronisesti ja joka vaikuttaa myös spatiaalisten grammien kieliopillistumisessa.

Frontaalaisella akselilla limittymät tapahtuvat luontaisen ja relatiivisen kehyksen välillä niin, että keskeisenä vaikuttavana tekijänä on kiintopisteen tyyppi, mutta limittymien toteutumiseen vaikuttaa myös se, kummasta akselin päästä on puhe. Ihmisen ja eri kappaleiden etuosa on ihmisen käsitteistyksessä niin keskeinen, että se tuo vaivattomasti luon-

taisen akselin käsitteistykseen tarjolle silloin, kun kuvattavana on sijainti 'edessä'. 'Takana' sijaitsemisen käsitteeseen taas tyypillisesti kuuluu ulkopuolinen näkökulma eli relaatiivinen viittauskehys, koska kappaleiden takaosia ei ole tavallista nimetä erikseen ja koska usein 'takana' olemisena kuvattavaan tilanteeseen kuuluu näköhavainnon estäminen (muuttuja on ainakin osittain kiintopisteen peittäjä).

Vertikaalisella akselilla limittyvät luontainen ja absoluuttinen viittauskehys. Tällöin ratkaisevaa on koordinaatiston ja topologian välinen yhteys, lyhyesti sanottuna muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen tiiviys. Jos tilasuhte on kappaleiden välinen kontakti, on mahdollinen vertikaalinen akseli luontainen eli kiintopisteen muotoon perustuva, mutta mitä väljemmäksi suhde käsitteistetään ja kuvataan, sitä vahvemaksi absoluuttinen, maan vetovoimaan perustuva pystyakseli voi tulla. Myös vertikaalisen akselin päiden välillä on eroa: Horisontaalisen pinnan antama tuki maan vetovoimaa vastaan kuvataan 'päällä' tai 'yllä' olemisena, ja tällaisissa tilasuhteissa muuttujan ja kiintopisteen välillä on väistämättä kontakti. 'Alla' olemisen käsite suhteutuu yksiselitteisemmin absoluuttiseen pystyakseliin. Aineistoni perusteella vertikaalista akselia kuvaavat grammit muodostavat topologisuuden vahvuuden suhteen jatkumon (topologisimmasta alkaen) *päällä*-grammit > *alla*-grammit > *yllä*-grammit.

Yksittäiskielen tutkimus osoittaa viittauskehysten olevan sumearajaisia ja jatkumomaisia. Lisäksi viittauskehyyksiä ei tavallisesti edes kuvata kieliopissa (vrt. Levinson 2003: 98–111). Nämä seikat tekevät viittauskehysten typologisen tutkimuksen vaikeaksi. On otettava huomioon myös se, että akselien päät eivät viittauskehysten suhteen toimi yhtäläisesti vaan esimerkiksi luontaisesti hahmottuvalla frontaalilla akselilla etuosa on paljon takaosaa vahvempi.

Sinänsä viittauskehysten limittyminen on sopusoinnussa sen kanssa, että puhujien on muutenkin todettu kerronnan kuluessa vaihtelevan varsin vapaasti eri näkökulmia tilasuhteita kuvatessaan. Tverskyn mukaan (1996: 487) oletusnäkökulmaa ei ole, vaan näkökulman valintaan ja vaihteluun vaikuttavat kuvattavan ympäristön ja tilanteen ominaisuudet, kuten esimerkiksi mittakaava, kuvattavien kappaleiden koko ja tilasuhteen tyyppi. Erityisesti luontaisen viittauskehyyksen käyttöönhan vaikuttavat samantapaiset seikat. Kun kielenkäyttäjät puhuvat tilasuhteista, sosiaalisetkin tekijät ovat varsin keskeisiä siinä, mistä näkökulmasta tilannetta kuvataan. Ihmisellä on kyky vaihtaa oma näkökulmansa esimerkiksi kuulijan tarkastelusuuntaan, ja tämä on tärkeää paitsi kielellisen sujuvuuden myös kohteliaisuuden kannalta (Tversky 1996: 484–487). Kuvausnäkökulman valintaan vaikuttaa myös eri näkökulmien prosessoinnin vaikeus sekä puhujalle että kuulijalle. Tässäkin tutkimuksessa on tullut esiin tilanteita, joissa tilasuhteen kuvausta tarkennetaan sosiaalisista syistä viittauskehyyksen monitulkintaisuuden aiheuttaman epäselvyyden takia (esimerkki 25). Tällaisia neuvottelutilanteita voisi tarkastella lähemmin paitsi testaamalla (kuten Tversky kollegoineen) myös arkikeskusteluja tutkimalla.

Kognitiivisen kielentutkimuksen perusoletuksiin kuuluu, että käsitteistys voi myös vakiintua kieleen ja siten säädellä systemaattisesti esimerkiksi erilaisia spatiaalisia suhteita kuvaavien kieliopillisten elementtien käyttöä ja työnjakoa. Kieliopillistumisessa on osin kyse juuri tästä. Vakiintuminen voi tapahtua eri kielissä eri tavoin, ja tämä johtaa eroihin siinä, millaiset tilasuhteet luokitellaan yhteen kuuluviksi ja siten samalla tavoin kielennettäviksi. Esimerkiksi suomen inessiivin ja adessiivin ja englannin *in*- ja *on*-prepositioiden välinen työnjako perustuu hyvin erilaisiin käsitteistyksiin, vaikka niitä usein

▷

tarjotaankin toistensa käännösvastineiksi. Suomessa ratkaisevaa on tilasuhteen tiiviys — Alhoniemi (1979) kuvaakin suomen *l*-sijojen merkitystä ulkokohtaisuuden käsitteen avulla — ja englannissa jako perustuu muuttujan sijaintiin kiintopisteen sisä- ja ulkopinnalla. (Bowerman 1996: 156–158.) Myös viittauskehysten käyttö on osa tällaista käsitteistyksen vakiintumista: siinä näkyy ihmisen tapa heijastaa omat kokemuksensa muiden kapaleiden ja asioiden välisiin suhteisiin. Kielikohtaista on, miten nämä kokemukset näkyvät kielen rakenteissa ja ilmaisukeinoissa.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1979: Suomen kielen *l*- ja *s*-sijojen oppositiosta. – *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979* s. 89–105. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku: Turun yliopisto.
- BAKER, ROBIN 1985: *The development of the Komi case system: A dialectological investigation*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 189. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BICKEL, BALTHASAR 1997: Spatial orientation in deixis, cognition, and culture: Where to orient oneself in Belhare. – Jan Nuyts & Eric Pederson (toim.), *Language and conceptualization* s. 46–83. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOOM, PAUL – PETERSON, MARY A. – NADEL, LYNN – GARRETT, MERRILL F. (toim.) 1996: *Language and space*. Cambridge: The MIT Press.
- BOWERMAN, MELISSA 1996: The origins of children’s spatial semantic categories: Cognitive versus linguistic determinants. – John J. Gumperz & Stephen C. Levinson (toim.), *Rethinking linguistic relativity* s. 145–176. Cambridge: Cambridge University Press.
- CLARK, HERBERT H. 1973: Space, time, semantics, and the child. – Timothy E. Moore (toim.), *Cognitive development and the acquisition of language* s. 27–63. New York: Academic Press.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982: Towards a descriptive framework for spatial deixis. – Robert J. Jarvella & Wolfgang Klein (toim.), *Speech, place, and action: Studies in deixis and related topics* s. 31–59. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- HEINE, BERND 1997: *Cognitive foundations of grammar*. New York: Oxford University Press.
- HUUMO, TUOMAS 2004: »I can see the church to my house»: Directionality in expressions of visual perception in Finnish. – Michel Achard & Suzanne Kemmer (toim.), *Language, culture, and mind* s. 271–280. Stanford, California: CSLI Publications.
- HUUMO, TUOMAS – OJUTKANGAS, KRISTA tulossa: Finnish spatial relations: Local cases and adpositions. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1985: *Lauseopin arkiston opas*. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku. Iso suomen kielioppi = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- ITKONEN, ESA 2001: *Maaikman kielten erilaisuus ja samuus*. 2., uudistettu ja laajennettu painos. Turun yliopiston yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Turun yliopisto.
- KARSIKAS, ELINA 2004: Tuli huikean avara suo, ja sen kainalosta hyppäsi taivaille karmea vuori. Spatiaalisen sijainnin ilmaiseminen fiktiivisenä liikkeenä. – *Sananjalka* 46 s. 7–39.
- LANDAU, BARBARA 1996: Multiple geometric representations of objects in language and language learners. – Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett (toim.), *Language and space* s. 317–363. Cambridge: The MIT Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar 1: Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991: *Concept, image, and symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LA = Lauseopin arkisto. Syntaktisesti ja morfologisesti koodattu atk-muotoinen tekstikorpus. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LEVELT, WILLEM J. M. 1996: Perspective taking and ellipsis in spatial descriptions. – Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett (toim.), *Language and space* s. 77–107. Cambridge: The MIT Press.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1994 : Vision, shape, and linguistic description: Tzeltal body-part terminology and object description. – *Linguistics* 32: 4/5 s. 791–856.
- 1996a: Frames of reference and Molyneux’s question: Crosslinguistic evidence. – Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett (toim.), *Language and space* s. 109–169. Cambridge: The MIT Press.
- 1996b: Relativity in spatial conception and description. – John J. Gumperz & Stephen C. Levinson (toim.), *Rethinking linguistic relativity* s. 177–202. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2003: *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- tulossa: Spatial axes in language and conceptualisation: The case of bidirectional constructions. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- PEDERSON, ERIC – DANZIGER, EVE – WILKINS, DAVID – LEVINSON, STEPHEN – KITA, SOTARO – SENFT, GUNTER 1998: Semantic typology and spatial conceptualization. – *Language* 74 s. 557–589.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- SVOROU, SOTERIA 1993: *The grammar of space*. Amsterdam: John Benjamins.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics 1: Concept structuring systems*. Cambridge: The MIT Press.
- TVERSKY, BARBARA 1996: Spatial Perspective in Descriptions. – Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett (toim.), *Language and space* s. 463–491. Cambridge: The MIT Press.

▷

FRAMES OF REFERENCE AND VIEWPOINTS:
DESCRIBING POSITIONS ON
FRONTAL AND VERTICAL AXES

The article examines the frames of reference within which certain locative grams operate in Finnish. The locative grams studied refer to the frontal axis *edessä–takana* ‘in front–behind’ and the vertical axis *yllä–alla* ‘above–below’. Frame of reference means a system with which the spatial relations on an axis are characterised using a coordinate system and a viewpoint. The frames of reference are divided into three categories: relative, intrinsic and absolute. A relative frame of reference presumes a viewpoint beyond that of the variable and of the reference point, and its coordinates are based on those of an outside observer. An intrinsic frame of reference is object-oriented: its coordinates are based on the characteristics of the object that functions as the reference point. A typical characteristic is an enduring and significant front part. An absolute frame of reference, and the system of coordinates used within it, is based on a fixed orientation found in the environment, for example the Earth’s gravity or points of the compass, and the reference point for the situation functions as the coordinate origin.

The principal conclusion derived is that Finnish grams expressing location on the frontal axis function within intrinsic and relative frames of reference, while grams expressing location on the vertical axis function within intrinsic and absolute frames of reference. Importantly, the frames of reference were found to be overlapping and even inseparable from each other. This is seen synchronically in the means of expression of the language and also plays a role in the grammaticalisation process.

The intrinsic and relative frames of reference overlap on the frontal axis. Important considerations here are the type of reference point and the particular end of the axis to which the speech refers. The front part of a person or other key object is usually so central in human conceptualisation that the description of being ‘in front’ is easily placed on the intrinsic axis. By contrast, the placement of ‘behind’ is typically associated with an external viewpoint, or a relative frame of reference, because the rear parts of things are generally not named separately and because ‘behind’ often refers to something that is obscured from view.

On the vertical axis it is the intrinsic and absolute frames of reference that overlap. In this case, the decisive factor is the interconnection between the coordinate system and the topology, i.e. the closeness of the relationship between the variable and the reference point. If there is contact between the items, any vertical axis will be intrinsic, or based on the form of the reference point, but the looser the interpretation of the relationship, the stronger the absolute, gravity-based vertical axis is likely to be. There is also an important difference between one end and the other of the vertical axis: being supported by a horizontal surface against the Earth’s gravity is

described as being ‘on top’ or ‘above’, and in such spatial relations there is inevitably contact between the variable and the reference point; the concept of being ‘below’ is more unequivocally related to the absolute vertical axis. Grams describing the vertical axis can form a continuum based on topological considerations (starting with the greatest impact): *päällä* ‘on top’ grams > *alla* ‘below’ grams > *yllä* ‘above’ grams. ■

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Suomen kieli

Fennicum

20014 Turun yliopisto

Sähköposti: *krioku@utu.fi*